

УДК 782.9

А. С. Шевченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

СПЕЦИФІКА ВОКАЛЬНО-ДЖАЗОВОЇ КУЛЬТУРИ ВИКОНАВЦІВ

У статті розглянуто специфіку вокально-джазової культури виконавців, яка визначається особливими способами інтонування, ритмічною основою, манерою виконання, джазовою гармонією, джазовою атакою, специфічним фразуванням, артикуляцією, використанням унікальних прийомів джазового співу, імпровізацією на основі сформованих джазових стандартів. Проаналізовано джазовий та академічний вокал.

Ключові слова: вокально-джазова культура, джазовий вокал, виконавці, імпровізація, манера, інтонування, свінг, джазовий стандарт.

Постановка проблеми. З моменту народження джазу й до наших днів інтерес слухачів і професіоналів до цього самобутнього мистецтва помітно посилюється. На жаль, столітня історія джазу, відображена в багатьох (особливо в англomовних) дослідженнях, не отримала, на наш погляд, належного теоретичного обґрунтування. Джазовий вокал, як напрям популярної музики, займає певне місце в системі музичного навчання дітей та молоді в Україні, зокрема, в багатьох музичних навчальних закладах відкриті відділення джазового виконавства, а також функціонують відповідні студії та різноманітні курси, хоча в цілому вітчизняна система музичної освіти спирається на світові академічні традиції. Саме тому майже відсутні теоретичні й методичні рекомендації щодо навчання джазовому співу, які стосуються вокально-джазової культури виконавців та її специфіки.

Аналіз актуальних досліджень. Величезна кількість досліджень, які стосуються проблем джазу, належать як закордонним, так і вітчизняним авторам. У слов'янському музикознавстві в радянський період відчувався дефіцит досліджень по джазу. Перша фундаментальна колективна праця про джаз опублікована лише у 1987 р. – «Радянський джаз. Проблеми. Події. Майстри» [8]. Серед авторів цього дослідження – А. Медведєв, О. Медведєва, В. Фейертаг, Е. Барбан, А. Баташев, Л. Переверзєв, В. Оякєр, Д. Ухов і ін. Протягом багатьох років з окремими працями по джазу виступала В. Конєн [5; 6; 7].

Активізація уваги до джазового мистецтва серед українських музикантів і музикознавців спостерігається лише в останні 10–15 років. Традицію вивчення джазу заклали В. Симонєнко і В. Олендарєв. Серед молодих українських дослідників можна назвати В. Тормахова,

С. Давидова. У числі авторів окремих статей відзначаються М. Герасимова, Е. Воропаєва, А. Зозуля, Л. Кондакова та ін.

На Україні необхідність у наукових дослідженнях джазу виросла у зв'язку з інтенсивним розвитком джазової освіти. Однак, на даний момент дослідження слов'янських музикознавців мають вузьку або занадто широку направленість із деякими нівелюваннями джазової специфіки. А. Фішер [9] у своїй дисертації розглядає стиль бібоп поза контекстом світового мистецтва. Варто особливо відзначити цінність статті С. Давидова «До питання про інтерпретацію тексту в джазовій музиці» [2], яка розкриває джазову специфіку в аспекті прочитання музичного тексту. Актуальність статті М. Герасимової «До проблеми вокальної імпровізації в джазі» [1], полягає в тому, що автор поклала початок дослідженням в області джазового співу. У той самий час очевидно є недостатня увага дослідників до проблематики специфіки вокально-джазової культури виконавців, що потребує теоретичного й методичного обґрунтування.

Метою статті стало виявлення специфіки вокально-джазової культури, конкретизовано в таких завданнях: здійснити порівняльний аналіз джазового та академічного вокалу.

Виклад основного матеріалу. Попередньо, проаналізувавши наукову думку в царинах філософії, культурології, музикознавства, педагогіки та психології, нами було визначено поняття «вокально-джазова культура виконавця» як певний рівень оволодіння виконавською діяльністю у сфері джазового вокалу. Основними показниками вокально-джазової культури визначаємо наявність комплексу індивідуальних здібностей (знань, умінь, навичок, можливостей, цінностей), ступінь сформованості музичного мислення та якість накопиченого виконавського досвіду, зумовлені вокально-виконавською культурою суспільства, яку засвоїла конкретна особистість.

Вокально-джазова культура виконавця відрізняється манерою та особливими способами інтонування, ритмічною основою, джазовою гармонією, джазовою атакою, специфічним фразуванням, яке є основою художньої виразності, артикуляцією, використанням унікальних прийомів джазового співу, які визначають манеру виконання, та імпровізацією на основі сформованих джазових стандартів. Означені елементи складають специфіку вокально-джазової культури виконавців.

Джазова манера відрізняється особливими способами інтонування – блюзове інтонування, бендінг, дьорті-тони, гліссандо. Блюзове інтонування (англ. – «*blue notes*» – блюзові тони) – у афро-американському фольклорі та джазі – специфічне, на відміну від темперованого ладу європейської музики, інтонування деяких ступенів ладу. Найчастіше III, VII, V ступенів. Практика нотації подібного інтонування призвела до того, що блюзовий лад стали називати ладом з мінорною терцією та низькою септимою. Насправді блюзове інтонування передбачає точну темперацію. Блюзове інтонування використовується не тільки під час виконання блюзів, а й під час виконання

джазових стандартів; бендінг (англ. «*bend*» – згинатися) – «під'їзд» до ноти, який по суті є «портаментом» від одного звуку до іншого, виконаним у вузькому звуковисотному діапазоні (тон або півтон). В інструментальному виконавстві термін «бендінг» означає звуковисотну підтяжку до ноти; дьорті-тони (англ. «*dirty tones*» – нечисті тони) – один зі специфічних прийомів інтонування й подачі звуку. Витоки дьорті-тонів знаходяться в афро-американському фольклорі. Відрізняються нестабільним «строкатим» забарвленням звуків у межах одного регістру, сильною динамікою, гіпертрофованим вібрато; глісандо (італ. «*glissando*» – ковзати) – рівномірний перехід від одного звуку до іншого. Позначається хвилястою лінією або рискою; мелізми (грец. «пісня», «мелодія») – найбільш часто вживані види орнаментики. У європейській академічній музиці кожен вид мелізма має певне значення. До мелізмів належать різні вокальні прикраси, виконувані на один склад тексту, – розспіви, а також такі мелодійні прикраси, як форшлаг, группетто, мордент, трель. Використання співаком мелізмів надає джазовій темі індивідуальне звучання.

Однією з найважливіших особливостей джазової музики є його ритмічна основа, тобто наявність свінгування. Свінг (англ. «*swing*» – гойдання, коливання) являє собою виразний засіб у джазовій музиці, що характеризується наявністю ритмічних пульсацій, постійних відхилень від опорних метричних долей, що створює ефект нестійкої рівноваги [5].

У джазовому співі використовуються специфічні особливості звуковидобування, серед яких субтон, growl, вібрато, філіровка. Субтон визначається як «продукування звуку, при якому тільки частина дихального струменя перетворюється на відрезонований звук. Субтон не варто плутати з придином, при якому вдих починається раніше змикання голосових складок (так звана придинова атака) [4]. У процесі виконання творів емоційного плану, де вокаліст повинен показати особливості свого голосу, використовується «growl» – специфічний прийом сучасної джазової музики, за допомогою якого вокалісти досягають ефекту гарчання. Даний прийом застосовується в коротких фразах, або в імпульсивних творах, які відрізняються гучною динамікою та підкресленою ритмічною структурою. Як і в інших видах вокального мистецтва, у джазовому співі використовується спосіб звуковидобування джазове вібрато, що характеризується підвищеною амплітудою коливання голосових зв'язок, що впливає на висоту звуку. Джазові вокалісти часто використовують стильове вібрато, яке виконується під час виконання фермати певних звуків у творі. Невід'ємною частиною джазового співу є філіровка звуку, яка характеризується зміною динаміки звучання взятої ноти від *p* до *f* або навпаки. Філіровка є показником оволодіння виконавцем складною вокальною джазовою технікою. Особлива орнаментика використовується в мелодичних лініях джазового співу, різновидами якої є мелізми, що виконуються на один склад, форшлаг, группетто, мордент, трель, а також

варіативні способи прикрашання: різноманітні мелодійні фігури, які застосовує джазовий вокаліст у процесі імпровізації.

Імпровізація історично сформувалася як найдавніший тип джазового музикування, під час якого музичних творів створюється в момент його виконання. Особливостями опанування імпровізації є наявність музично-слухових уявлень, розвиток музично-творчих можливостей і накопичення музично-слухового досвіду. Для того, щоби володіти різними способами вираження музичної думки на уроках джазового вокалу виконавець повинен мати певні природні можливості, теоретичні знання й початкові практичні навички. Природні дані виражаються в музичній пам'яті, почутті ритму, ладо-гармонічному відчутті, емоційній чуйності. Теоретичні знання та практичні навички повинні базуватися на джазовій гармонії, чіткому інтонуванні, основах аранжування, вмінні визначати форму твору, основні штрихи, діапазони, а також основні технічні можливості. Необхідно, крім того, знати: джазові стандарти – широко відомі джазові мотиви, виконувані й записувані різними джазовими музикантами, які складають частину репертуару всіх джазових виконавців; мати навички читання з листа в різних системах нотного запису, ідеться про так звані «цифровки», що впливає на розвиток гармонічного мислення. Невід'ємною частиною імпровізації є наявність творчої фантазії, завдяки якій учень має можливість виконувати джазові твори в різних варіаціях, ураховуючи індивідуальні можливості, а також формувати власне-авторську імпровізацію.

Формування навичок вокальної імпровізації є найважливішими в процесі розвитку творчих здібностей виконавців. Цей процес є складним і суперечливим. Авторська концепція джазового твору, яка є основою, зазнає певних змін залежно від особистості виконавця й рівня його професійної підготовки. Розвиток індивідуальності виконавця, його самостійного творчого мислення є головним завданням для опанування вокальної імпровізації. Музична імпровізація є одним із головних елементів джазу, що лежить в основі навчання джазовому вокалу. Г. Г. Нейгауз вважав імпровізацію «законом миті». Виконуючи музичну композицію, музиканту в певному місці відводиться фрагмент для власного творчого показу, де він миттєво вигадує, складає єдину імпровізацію та відтворює її. Імпровізація завжди є спонтанною. Вона заснована на певних правилах, музичних законах, гармонічних зворотах, музичній грамотності та виконавському досвіді музиканта.

Відповідно до мети нашої статті, подальшу характеристику означеної проблеми, на наш погляд, доцільно проводити шляхом порівняння джазового й академічного вокалу. Специфіка джазового вокалу порівняно з академічним співом проявляється в різних вимогах до голосу, техніці й естетиці виконання. В академічному співі висуваються певні, досить жорсткі вимоги до характеристик голосу співака. насамперед, співак повинен володіти діапазоном не менше двох октав (на початковому

етапі розвитку). Академічні голоси класифікують за тембрально-теситурними характеристиками: сопрано, меццо-сопрано, контральто, тенор, баритон, бас. Кожен голос має відповідати певним вимогам до діапазону, відповідно до яких композитори пишуть вокальні твори. Крім того, академічний голос повинен володіти тембральною фарбою, барвистістю, достатньою силою.

У джазовому вокалі поділів голосів відповідно до тембрально-теситурних характеристик немає. Розрізняють високий, низький, чоловічий, жіночий голоси, крім того відсутні жорсткі вимоги до діапазону. Наприклад, Елла Фітцджеральд, володарка широкого діапазону – більше двох октав, а Біллі Холідей відрізняється іншими рисами з діапазоном в октаву. У джазі говорять про наявність у співака специфічного «джазового тембру», однак відсутність такого не є ознакою непридатності співака до джазового співу. Більш прийнятними, наприклад, вважаються низькі жіночі голоси, але співачки зі світлими високими голосами також досягають в джазі визнання (Барбара Стрейзанд, вокалістки «Real Group»). До речі, сила голосу для джазових вокалістів також не є неодмінним критерієм (завдяки мікрофонному співові).

Вимоги до техніки виконання та технічні прийоми. Академічний спів, традиційно, прикритий, вимагає округлення звуку. Голос на всіх ділянках діапазону повинен звучати рівно як тембрально, так і динамічно. Академічні співаки користуються головним і грудним резонаторами, їх змішанням у середній ділянці діапазону. Таким чином, реєстри згладжуються і перехід між ними не чути. Неприпустимим є горловий і носовий спів. Найважливіша професійна риса – наявність кантилени – зв'язного звучання, коли звуки «перетікають» з одного в інший. Виступи з великим симфонічним оркестром у концертних залах вимагають створення в голосовому апараті умов, що сприяють більшій звучності. Усі академічні співаки працюють практично в одній манері, оскільки мають єдині й досить певні критерії звучання голосу [3]. Існує дві групи технічних прийомів, використовуваних в академічному вокальному мистецтві: 1) застосовуються за бажанням композитора (гліссандо, трелі, форшлагги тощо); 2) застосовуються на розсуд вокаліста-інтерпретатора (як, наприклад, портаменто (portamento) – плавний перехід від одного звуку до іншого). Чоловіки в якості додаткової фарби користуються фальцетним співом, що для жінок є неприйнятним. Для виконання речитативів у операх використовується такий прийом, як декламація – спів у розмовній манері.

Джазовий спів спочатку незалежний, відкритий і вільний. Відкритість звучання пояснюється відкритим звучанням рідної для джазу англійської мови та особливостями голосового апарату співаків-афроамериканців. Джазовий вокал не культивує згладжуванню реєстрів, а навпаки, контрастність звучання голосу в різних реєстрах є додатковою фарбою. Спів в низькій теситурі супроводжується посиленням підкресленням грудного тембру, дещо глухого і грубого. У звучанні середнього і верхнього реєстрів

допускаються горлові призвуки, фальцет. Основна складність співу в джазовій манері полягає в необхідності часто (іноді в межах однієї фрази) міняти техніку звукоутворення. Для академічних співаків навпаки важливо застосовувати однакову техніку звукоутворення в межах всього твору. Кожен джазовий співак намагається виробити індивідуальну манеру співу, несхожу з манерою інших співаків, для чого повною мірою використовує особливості власного голосу. Джазові вокалісти не тільки не усувають, але часом перебільшують ті голосові риси, які з точки зору академічного співу вважаються недоліками: хрипота, сипіння, часткове незмикання зв'язок, незгладжені регістри, горлове і носове звучання, відсутність кантилен, неприродна перебільшена вібрація.

Палітра технічних прийомів джазового вокалу. Глісандо й портаменто застосовуються дуже широко та залежать тільки від співака. Фальцетний спів, що викликає відчуття безопорного звуку, повітряного звучання, поширюється на всі регістри голосу, застосовується як чоловіками, так і жінками. Часто фальцет комбінується з «пригніченим» горловим звучанням, що надає співові динамічну й темброву контрастність. Носові призвуки також відіграють свою роль у виконавців: нарочито гнусаєве звучання часто застосовується в якості імітації деяких інструментів. Поряд із шепотом і говіркою, застосовується сміх, плач, стогін і так звані «шаутс» і «холлерс» ефекти – омузикаленні вигуки, характерні для негритянської манери співу, абсолютно вільні в мелодико-інноваційному плані [6].

Існує думка, що джазовий вокал починається зі співу скетом. З цього випливає: «якщо ви не співаєте скетом – ви не співаєте джаз». Насправді володіння цим прийомом передбачає величезну підготовчу роботу, і починати навчання джазовому вокалу з освоєння цієї техніки недоцільно. Для того, щоб оволодіти технікою скету, необхідно багато слухати й аналізувати не тільки імпровізації вокалістів, а й інструментальні імпровізації соло. Закономірності техніки скету визначаються: - у виборі й вимові складів спирайтесь на фонетичну базу англійської мови; - частіше використовуйте передньоязикові й губні приголосні, чергуючи їх; - уявіть, з якою артикуляцією зіграв би ваше соло інструменталіст, і використовуйте відкриті або закриті склади залежно від фразування, яке «озвучуєте».

Висновки. Специфіка вокально-джазової культури виконавців визначається особливими способами інтонування, ритмічною основою, джазовою гармонією, джазовою атакою, специфічним фразуванням, артикуляцією, використанням унікальних прийомів джазового співу, які виділяють манеру виконання та імпровізацією на основі сформованих джазових стандартів. Вокальні жанри, що виникли на основі афро-американського фольклору, внесли в культуру виконання джазової музики особливі виражальні засоби й виконавські прийоми: блюзовий лад і його інтонування, вокальні прийоми гліссандо, дьорті-тони, а також сформувалися

такі особливості виконання, як застосування фальцету, субтон, growl, вібрато, філіровка, використання носових і горлових призвуків.

Порівняльний аналіз джазового й академічного вокалу дозволив виокремити такі аспекти: 1) академічний вокаліст зобов'язаний найбільш точно втілити задум композитора, зафіксований у нотному тексті. Елементи імпровізації були присутні лише в аріях da capo XVII–XVIII ст. і частково операх XIX ст.; 2) важливими пріоритетами академічного співу є його естетична краса, технічна досконалість (звідси й жорсткі вимоги до голосу, техніки, постановки голосу); 3) словесно-поетична сторона академічного вокального твору також важлива, як і музична.

Особливості джазового вокалу полягають у такому: 1) джазові вокалісти – це, насамперед, імпровізатори й інтерпретатори. Свобода вокаліста не обмежена нотним текстом і вказівками композитора (в певному сенсі сам співак є автором); 2) у джазовому вокалі краса звучання голосу не відіграє великого значення, акцентується увага на досягненні цікавого джазової фразування, особливої інтонації, ритміки, свінгу тощо; 3) джазовий вокал більш «інструментальний», ніж академічний. Вокалісти частіше йдуть не шляхом протиставлення голосу й інструменту, а, навпаки, шляхом наслідування інструментальним прийомам і звучанню; 4) інструментальність співу стала причиною формального ставлення до поетичного тексту або відмови від нього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимова М. К проблеме вокальной импровизации в джазе / М. Герасимова // Київське музикознавство : зб. статей. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 37–40.
2. Давыдов С. К вопросу об интерпретации текста в джазовой музыке / С. Давыдов // Київське музикознавство. – К., 2001. – Вип. 7. – С. 180–191.
3. Дмитриев Л. Б. Солисты театра Ла Скала о вокальном искусстве: Диалоги о технике пения / Л. Б. Дмитриев. – М., 2002. – С. 156–182.
4. Карягина А. В. Джазовый вокал : практическое пособие для начинающих / А. В. Карягина. – СПб. : Издательство «Лань», Издательство «ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2011. – С. 36.
5. Конен В. Дж. Рождение джаза / В. Конен. – М. : Сов. композитор, 1984. – 312 с.
6. Конен В. Дж. Пути американской музыки / В. Дж. Конен. – М. : Сов. композитор, 1977. – 445 с.
7. Конен В. Дж. Блюзы и XX век / В. Дж. Конен. – М. : Сов. композитор, 1980. – С. 23–34.
8. Советский джаз. Проблемы. События. Мастера : сб. статей / Сост. и ред. Медведев А. В., Медведева О. Р. – М. : Сов. Композитор, 1987. – 592 с.
9. Фишер А. Н. Гармония в афроамериканском джазе периода стилевой модуляции – от свинга к бибопу : автореф. дис. ... канд искусствoved. / А. Н. Фишер. – Екатеринбург, 2004. – 24 с.

РЕЗЮМЕ

Шевченко А. С. Специфика вокально-джазовой культуры исполнителей.

В статье рассмотрена специфика вокально-джазовой культуры исполнителей, которая определяется особыми способами интонирования, ритмической основой, манерой исполнения, джазовой гармонией, джазовой атакой, специфическим фразировкой, артикуляции, использованием уникальных приемов джазового пения, импровизацией на основе сложившихся джазовых стандартов. Проанализированы джазовый и академический вокал.

Специфика вокально-джазовой культуры исполнителей определяется особыми способами интонирования, ритмической основой, джазовой гармонией, джазовой атакой, специфической фразировкой, артикуляцией, использованием уникальных приемов джазового пения, которые выделяют манеру исполнения и импровизацией на основе сложившихся джазовых стандартов.

Вокальные жанры, возникшие на основе афро-американского фольклора, внесли в культуру исполнения джазовой музыки особые выразительные средства и исполнительские приемы: блюзовый лад и его интонирования, вокальные приемы глиссандо, дёти-тона, а также сформировались такие особенности выполнения, как применение фальцета, субтона, гроула, вибрато, филировки, использование носовых и горловых призвуков.

Сравнительный анализ джазового и академического вокала позволил выделить следующие аспекты: 1) академический вокалист обязан наиболее точно воплотить замысел композитора, зафиксированный в нотном тексте. Элементы импровизации присутствовали только в ариях da capo XVII-XVIII вв. и частично операх XIX в.; 2) важными приоритетами академического пения является его эстетическая красота, техническое совершенство (отсюда и жесткие требования к голосу, технике, постановке голоса); 3) словесно-поэтическая сторона академического вокального произведения также важна, как и музыкальная.

Особенности джазового вокала заключаются в следующем: 1) джазовые вокалисты – это, прежде всего, импровизаторы и интерпретаторы. Свобода вокалиста не ограничено нотным текстом и указаниями композитора (в некотором смысле сам певец является автором); 2) в джазовом вокале красота звучания голоса не играет большого значения, акцентируется внимание на достижении интересного джазовой фразировки, особой интонации, ритмики, свинга и тому подобное; 3) джазовый вокал более «инструментальный», чем академический. Вокалисты чаще идут не путем противопоставления голоса и инструмента, а, наоборот, путем подражания инструментальным приемам и звучанию; 4) инструментальность пения стала причиной формального отношения к поэтическому тексту или отказа от него.

Ключевые слова: вокально-джазовая культура, джазовый вокал, исполнители, импровизация, манера, интонирования, свинг, джазовый стандарт.

SUMMARY

Shevchenko A. S. Specificity of vocal and jazz culture of performers.

The article is about the specificity of the vocal and jazz culture of performers, which is determined by special methods of intonation, rhythmic basis, manner of performance, jazz harmony, jazz attack, specific phrasing, articulation, using unique techniques of jazz singing, improvisation based on established jazz standards. Jazz and academic vocal are analyzed.

Specificity of vocal-jazz culture of performers is determined by special methods of intonation, rhythmic basis, jazz harmony, jazz attack, specific phrasing, articulation, using unique techniques of jazz singing, which distinguish the manner of performance and improvisation on the basis of established jazz standards.

Vocal genres, which are based on Afro-American folklore, has changed the culture of jazz music and has filled it with special expressive means and performing techniques such as blues melody and its intonation, glissando vocal techniques, death-tones, and also features such as falsetto, subton, groll, vibrato, filing, use of nasal and throat sounds.

Comparative analysis of jazz and academic vocal allowed distinguishing the following aspects: 1) the academic vocalist should realize the composer's intention fixed in the text the most accurately. Elements of improvisation were only in arias dacapo of the XVII–XVIII and partly in operas of the XIX; 2) the important priorities of academic singing are its aesthetic beauty, technical perfection (this is the reason for strict requirements to voice, technique, voice); 3) the verbal and poetic side of the academic vocal work is as important as the musical one.

Features of jazz vocal consist in the following: 1) first of all jazz vocalists are improvisers and interpreters. Freedom of the vocalist is not limited to the musical text and directions of the composer (the singer also is the author); 2) the beauty of the sound of the voice does not play a big role because attention is focused on achieving interesting of jazz phrasing, special intonation, rhythmic, swing and the like; 3) jazz vocal is more “instrumental” than academic. Vocalists do not often oppose the voice to the instrument, but imitate instrumental techniques and sound; 4) the instrumental singing became the reason for a formal attitude to the poetic text or rejection of it.

Key words: vocal and jazz culture, jazz vocal, performers, improvisation, manner, intoning, swing, jazz standard.